

„BÖLCS TÖRTÉNETI FELJEGYZÉSEK”

Bevezető tanulmány az Íslendingabókhoz

VERESS DÁVID

Az izlandi történetírás kezdeti elválaszthatatlanok a kereszténységtől. Nem sokkal a 999/1000-ben tartott országos népgyűlés, az Alþingi lezárulta után, amelynek legfontosabb eredménye az új hit – közmegegyezéses és lényegében vérmentes – törvénybevétele volt, a legtehetősebb izlandi törzsfők Európa káptalani iskoláiba küldték fiaikat tanulni.¹ Ezzel nagyjából egy időben idegen utazópüspökök érkeztek a szigetre, akiknek krisztianizáló tevékenysége az izlandi nép megkeresztelésére, a kereszténység legalapvetőbb tanításainak megismertetésére és az első honi klerikusok kinevelésére terjedt ki. Az európai műveltség rajtuk és a külföldi tanulmányaikról hazatérő fiatal papokon keresztül érte el először Izland partjait, a műveltséget hordozó latin betűkészlet meghonosodásával pedig megjelenhettek az első hosszabb, leíró elbeszélések. E leírások azonban ekkor még mindössze kiegészítették azt a régóta fennálló szóbeli kultúrát, amelynek központjai a szabad ég alatt tartott gyűlések (*þing*) és a törzsfők csarnokai (*hof*) voltak. A jelentős szóbeliségnek köszönhetően a helyi hagyományok már többé-kevésbé kialakult formában öröklődtek tovább az írásbeliség megjelenésekor, s ezzel jelentősen megkönnyítették azok megőrzését. A keresztény európai műveltség és a helybéli hagyományok ötvözetéből kibontakozó korai izlandi irodalom önálló és kivételes műfajokat hozott létre, mégpedig a korban egyedülálló módon: anyanyelven.

Elsősorban az izlandiak korán megmutatkozó – és mindmáig igen meghatározó – írás-olvasás iránti fogékonyságának köszönhető, hogy épp itt jelent meg és terjedt el Észak-Európában először az anyanyelvi írásbeliség. Míg a sagamondás szokása egyes feltételezések szerint a 9. század végi honfoglalással egyidős, a kontinentális skandináv országokban és más észak-atlanti szigeteken gyakori rúnairás Izlandon

¹ Az általunk használt időszámítás szerint a kereszténységet törvénybe vevő gyűlésnek 999 júniusában kellett összeülnie, amint arra Ólafia Einarsdóttir rámutatott. A korban bevett szokás volt az évet szeptember 1-jével kezdeni, és valószínűleg Ari is ezt a naptárt követte. Az *Íslendingabók* 6. fejezete szerint a gyűlést Óláfr Tryggvason norvég király halálának nyarán tartották, s mivel ez utóbbit szeptember 9-re datálja Ari, az a korabeli számítás szerint 1000-re esett. (Ma mindkét eseményt 999-re tennénk). Ólafia EINARSDÓTTIR: *Studier i kronologiske metode i tidlig islandsk historieskrivning*. København, 1964, 74–80; 107–126.

sosem volt elterjedt jelenség.² A régészek itt csupán elvétve találtak az első fennmaradt kéziratoknál idősebb – legfeljebb néhány szavas – rúnákra.³

Az egyházszervezet első építőköveit letevő idegen utazópüspökök kora után két püspöki széket emeltek a szigeten: az elsőt 1056-ban Skálholtban, a másodikat ötven évre rá, az északi Hólarban.⁴ Mindkettőhöz jól működő iskola társult, melyek a nagyobb tanyák papneveldei mellett a legkorábbi irodalmi központok szerepét töltötték be.⁵ Az írástudók számának rohamos gyarapodásával együtt nőtt az addig szóban őrzött versek, mítoszok és történetek leírása utáni igény, és a 12. századtól egy irodalmi aranykor vette kezdetét a szigeten. Miután a papír, tej és takarmány igen nagy ritkaságnak számított, az izlandiak a télen eltarthatatlan, s így levágni kényyszerült párhetes borjak bőréből készült pergamenekre rótták emlékeiket.⁶

Snorri Sturluson – a *Próza-Edda* (1220–1230 k.) szerzője – szerint óészaki nyelven Ari Þorgilsson hinn fróði, vagyis a Tanult Ari írt először történelmet.⁷ Ezzel az 1140 körüli *Első nyelvtani értekezés* néven emlegetett fonológiai traktátus szerzője is egyetért, aki szerint csak *lög, áttvísi* és *þýðingar helgar*, vagyis törvények, genealógiák és vallásos művek születtek azelőtt, hogy Ari „a bölcs történeti feljegyzéseit

² A *saga* szó eredetileg mondát, elbeszélte történetet jelent. A jelenlegi tudományos konszenzus 871±2-re helyezi a honfoglalás kezdetét.

³ PULSIANO, Phillip – WOLF, Kirsten (szerk.): *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*. New York & London, Garland, 1993, 376. A ma ismert legkorábbi lelet egy 11. századi, rúnákkal díszített orsó, amely egy reykjavíki ásatáson került elő 2008-ban. A legrégebbi fennmaradt kéziratok a 12. század közepéről valók, ezek azonban nem az első ilyen izlandi munkák, mivel íráskéjük gyakorlott írnokokat sejtet. TURVILLE-PETRE, Edward Oswald Gabriel: *Origins of Icelandic Literature*, Oxford, 1953, 74.

⁴ Az izlandi egyház eleinte a hamburg-brémai érsekség, majd 1104-től – az akkor épp Dániához tartozó – lundi érsekség, végül 1154-től a niðarósi (mai nevén Trondheim) érsekség alá tartozott.

⁵ Hólar első püspöke, Jón Ögmundsson, zenét, aritmetikát és latin grammatikát tanító külföldi klerikusokat is hívott iskolájába, amelynek diákjai közt hallunk egy leányról (későbbi tanáról), Ingunn Árnorsdóttirról, aki olyan kitűnő volt latinból, hogy kézímunkájával ölében, hallás után javította a felolvasó fiúk írásait. Hímzései gyakran ábrázolták a szentek életének eseményeit, amiért a *Jóns saga helga* (*Szent Jón sagája*) úgy ír róla, mint aki „*Isten dicsőségét nem csupán ajka szavaival, de keze munkájával is hirdette.*” SIGURGEIR STEINGRÍMSSON – ÓLAFUR HALLDÓRSSON – PETER FOOTE (szerk.): *Biskupa Sögur I, Íslenzk fornrit (ÍF) XV1–XV2*, Reykjavík, Hið íslenzka fornritafélag, 2003, 219–220.

⁶ Egy kis borjúból négy fólió-lap, nyolc nagy oldal telt ki. BERNÁTH István: *Skandináv mitológia*, Budapest, Corvina, 2011, 25.

⁷ Ari állandó jelzője, a *hinn fróði*, elsősorban azokat a 11–12. századi krónikásokat illette meg, akik a helyi és skandináv hagyományokban szereztek nagyfokú jártasságot, így Arin kívül még Sæmundr, Kolskeggr és Brandr. A 12. század végén élt bencés szerzetesre, Oddr Snorrasonra mindössze egyszer, Snorrira kétszer hivatkoztak így, a külföldi szerzők közül pedig egyedül a Tiszteletreméltó Beda volt *fróði*.

könyvekbe foglalta volna a maga éles értelmével”.⁸ Ari rendkívüli jelentőségű műve, az *Íslendingabók* (*Az izlandiak könyve*) az egyetlen fennmaradt történeti munka a 12. századból, s így az ország korai történelmének egyik legfontosabb forrását adja. A műnek két változata ismert, de csak a későbbi, feltehetőleg jóval rövidebb kiadás maradt ránk. Ezt a változatot a legóvatosabb datálás 1122–1133 közé helyezi, s így ez, összehasonlításképp, 60–70 évvel idősebb az első magyar nyelvemlékünknel, a *Halotti beszéd és könyörgés*nél.

ARI ÞORGILSSON ÉLETE ÉS MŰVEI

Ari életéről keveset lehet tudni, s azt a keveset is vagy ő maga közöli az *Íslendingabók*ban, vagy – a későbbi szerzők elejtett, rövid megjegyzéseit nem számítva – Snorri *Heimskringlájának* (*Földkerekség*) előszavából hámozhatjuk ki. Mivel születési évét a források hol 1067-re, hol 1068-ra teszik, feltételezhetően a téli hónapok valamelyikén látta meg a napvilágot egy nyugat-izlandi, igen előkelő családban.⁹ Saját nemzetségtáblájában Ari harmincnyolc felmenőjét sorolja fel, köztük az ősi skandináv Yngling dinasztia több tagját, s általuk a pogány istenek egynémelyikét, így magát Yngvit (Freyr) is, aki ezen a helyen „a törökök királya” címen szerepel. A középkori keresztény szerzők körében oly kedvelt euhémerezisztikus megközelítés értelmében ugyanis a mitikus istenek a távoli múltban északra költözött ázsiai királyok voltak, amelynek bizonyítására például Snorri az *ás* (plur. *æsir*) pogány istencsoport nevének etimológiáját hozza: a szó szerinte az *Ásía* földrajzi névből ered, s az ászok eredendően Trója uralkodói voltak.¹⁰ E szemléletmód által Ari a skandináv királyokéval vetekedő nemesi leszármazást tulajdoníthatott magának úgy, hogy közben a kétségtelen pogány vonatkozások nem jelentettek problémát a megváltozott, keresztény közegben.

A *Laxdæla saga* (*Lazacfolyó-völgyiek története*) utolsó fejezete szerint Ari apja, Þorgils, fiatalon vízbe veszett társaival együtt a Breiðafjörðrben, ami után a kis

⁸ Hreinn BENEDIKTSSON (szerk.): *The First Grammatical Treatise*, Reykjavík, Institute of Nordic Linguistics, 1972. Az *Első nyelvtani értekezés* ismeretlen szerző munkája, amely a 14. század közepéről fennmaradt legidősebb kéziratában cím nélkül szerepel. A mű az óészaki nyelv és a latin betűkészlet összeegyeztetésének lehetséges módjait tárgyalja, valamint az írásmód egységesítésére törekszik.

⁹ Jakob BENEDIKTSSON (szerk.): *Íslendingabók. Landnámabók*, Íslenzk fornrit I1, Reykjavík, Hið Íslenzka Fornritafélag, 1968, iii–xlx. Az évkönyvek többsége (*Konungs annál*, *Gottskálks annál* és *Flateyarbók*) 1067-re teszi Ari születési évét, a *Resens annál* 1066-ra, míg Snorri 1067–1068 teléről beszél. Ari azt írja, hogy Ísleifr püspök halálakor (1080. július 5.) 12 éves volt, így 1068 a valószínűbb évszám.

¹⁰ Snorri Sturluson: *Heimskringla* I–III, Íslenzk fornrit XXVI–XXVIII, Szerk. Bjarni Aðalbarnarson, Reykjavík, Hið íslenzka fornritafélag, 1941–1951, I:14–16; BERNÁTH: i. m. 56–58.

Ari nagyapja, Gellir Þorkellson helgafelli tanyájára került.¹¹ Helgafell a pogány és a keresztény Izland történetének egyaránt kitüntetett települése volt. A Szent hegy, amelyről nevét kapta, olyan nagy tiszteletben állt, hogy a sagák tanúságtétele szerint mosdatlanul még csak feléje se volt szabad nézni. Többek számára egyfajta túlvilági úticélt jelentett a hegy belseje, ami Þórr kultuszának Nyugat-Norvégiában elterjedt formájával mutat rokonságot. Snorri goði, a tanya eredeti birtokosa, jó barátságban állt Guðrún Ósvífrsdóttirral, aki Ari dédnagyanyja és az első izlandi remete-apáca volt. Kettejük barátsága révén került a föld Ari családjának birtokába, ugyanis 1008-ban, amikor Guðrún a negyedik (és egyben utolsó) férjével élt, tanyát cseréltek egymással. Ari anyjáról, Jóreiðrről, nem szólnak forrásaink; mindössze annyit tudni, hogy a kereszténység izlandi felvételében kulcsszerepet játszó Siðu-Hallr Þórsteinsson dédunokája volt, akárcsak a Tanult Sæmundr Sigfússon – a kor egyik legműveltebb elméje és a népemlékezet kedvelt alakja. Az *Íslendingabók* prológusában is szereplő Sæmundr nevéhez fűződik többek közt az egyik első latin nyelvű, mára elveszett, norvég királyokról szóló történeti munka, s a hagyomány hosszú időn át tévesen neki tulajdonította az *Edda-versek* szerzőségét is.¹² Érdekes módon Snorri, a harmadik nagy izlandi történetíró, szintén felmenői közt tudhatta Siðu-Hallrt anyai ágon, akinek hetedízen volt leszármazottja.¹³

Gellir, Ari nagyapja, idős korában római zarándokutat tett, amelyről hazafele jövet, a dániai Roskilde közelében hunyt el 1073-ban. Az ekkor hat esztendősi Ari egy évvel később Haukadallra került Hallr Þórarinssonhoz, akinél az első izlandi püspök fia és a második püspök testvére, Teitr Ísleifsson is nevelkedett.¹⁴ Ettől kezdve Ari közeli kapcsolatban állt az első két honi püspököt adó családdal. Haukadall a két fiún túl otthona volt az ekkoriban működő négy izlandi iskola egyikének,¹⁵ s az itt eltöltött tizenéves év kétségtelenül meghatározta Ari történelemszemléletét. A néhány évvel idősebb Teitr vélhetőleg már ekkor jelentős szerepet játszott a papnevelde működtetésében, hiszen Ari a nevelőjének (*fóstri*) mondja, annak ellenére,

¹¹ Einar Ól. Sveinsson (szerk.): *Laxdæla saga*, Íslenzk fornrit V, Reykjavík, Hið íslenzka fornritafélag, 1934, 229.

¹² Az 1190 körüli *Nóreigs konungatal* című skaldikus költemény Sæmundr Sigfússon munkáját vette alapul, amely a norvég királyok Széphajú Haraldtól (850–933) Jó Magnúsig († 1047) terjedő történetét mutatja be. A Tanult Sæmundr elveszett művéhez ez a 83 strofából álló vers áll a legközelebb.

¹³ A *Landnámabók Sturlubók*ban megőrzött változatának 310. fejezetében olvashatjuk Snorri nemzetségtáblájának vonatkozó részét: „Þorgerður Hallsdóttir volt Yngvild anyja, aki Ljóté, Járngerð apjái, aki meg Valgerð anyja volt, aki Böðvaré, Guðný apjái, aki Sturla fainak volt az anyja.” *ÍF* 12, 318.

¹⁴ Később mindketten az *Íslendingabók* kútfoi lettek. Az első skálholti püspök Ísleifr Gizurarson (1006–1080) volt, akit a fia, Gizurr Ísleifsson (1042–1118) követett a tisztségben.

¹⁵ Haukadallrön kívül a két püspöki széken és Oddiban működött még iskola, ahol Sæmundr Sigfússon és egy ideig a fiatal Snorri is élt.

hogy mindketten a nyolcvanas éveiben járó Hallr gyámoltjai voltak. Az iskolaéveket követően szinte semmilyen közvetlen ismeretünk sincs Ari életről. Tudjuk, hogy pappá szentelték, megnősült, és született egy fia, a szintén pap Þorgils (megh. 1170), aki a snæfellsnesi Staðrben (ma Staðarstaðr) élt, ahol később Ari unokája, Erós Ari († 1188) törzsfőként működött.¹⁶ Ezek alapján feltehető, hogy Ari maga is nyugaton telepedett le, valamint az sem zárható ki, hogy megörökölte nagyapja törzsfői rangját, jóllehet semmi sem utal a korabeli közéletben való részvételére. Halldór Hermannsson véleménye szerint Gizurr püspök szolgálatában állhatott, amit a püspökkel kapcsolatos személyes megjegyzések alapján tételezett fel.¹⁷ Ha valóban így történt, úgy Arinak módjában állt bejárni az ország egészét, miközben kikérdezhetette a különböző részekben élő nagy tudású bölcseket, és jegyzeteket készíthetett azok beszámolóiból. Az évkönyvek feljegyzései szerint 81 éves korában, 1148. november 9-én hunyt el az izlandi történetírás atyja. Halálával az izlandiak saját történelmük iránti érdeklődése jó időre alábbhagyott, s a történeti munkák helyét a norvég királyokról szóló sagák vették át.

A későbbi szerzők rövid, elismerő megjegyzései alapján Ari személyét és munkáit egyöntetű tisztelet övezte. Bár e szerzők mindig többes számban hivatkoznak műveire, bizonytalan, hogy pontosan hány könyvet írt, s hogy ezek teljesen kidolgozott, kész alkotások voltak-e, vagy csupán *minnisgreinireket*, jegyzetgyűjteményeket érthetünk alattuk.¹⁸ Az *Íslendingabók* előszavának első mondata rögtön említést tesz egy korábbi, már említett, azonos című munkáról, amelynek a norvég királyok élettörténete (*konunga ævi*) és egy nemzedékrend (*áttartala*) is részét képezte. E korábbi munkát többen jóval terjedelmesebbnek gondolják a fennmaradt változatnál, s a mű első, nyomtatásban megjelent 1688-as latin kiadásának (*Libellus Islandorum*) címadását követve az idősebb műről olykor *Liberként*, a fiatalabbról *Libellusként* beszélnek.¹⁹ Jóllehet néhány saga Arira hivatkozva igyekszik igazolni egyes események helytállóságát, ezeknek semmilyen nyoma sincs az általunk ismert változatban. Ebből kifolyólag néhány kutató, mint Konrad Maurer vagy E. O. G. Turville-Petre, a *Libert* a *Libellushoz* igen hasonló felépítésű, de annál jóval terjedelmesebb, nagyjából száz írott oldalt kitevő munkának gondolta. Snorri és mások megjegyzései alapján úgy tűnik, a régebbi műben szó kellett essen számos skandináv és angol király életéről, részletes leírást lehetett olvasni Izland betelepü-

¹⁶ Az izlandi kéziratokat összegyűjtő Árni Magnússon (1663–1730) szerint Ari maga is a snæfellsnesi Staðrben élt, amely feltevését a legtöbb kutató osztja. Finnur JÓNSSON (szerk.): *Árni Magnússons Levned og skrifter* II, København, 1930, 16.

¹⁷ Halldór HERMANNSSON: „Ari Þorgilsson fróði”. *Skírnir*, CXXII, 1948, 7.; *ÍF* I1, vi–vii.

¹⁸ GRØNLIE, Siân (szerk.): *Íslendingabók. Kristni Saga*, London, Viking Society for Northern Research, 2006, xiii.

¹⁹ Þórður Þórláksson püspök utasítására Hendrick Krufe adta ki először a művet Skálholtban (AM 367 4to).

léséről, valamint a *Hvítramannaland* (Fehér emberek földje) vagy *Írland hit mikla* (Nagy-Írország) néven emlegetett sziget is szerepelt benne. E szigetről úgy tartották, hogy háromnapi hajóútra feküdt Írországtól nyugatra. Ari Mássont, Ari ükapját, állítólag idevetette a tenger, ahonnan csak nagy nehézségek árán tudott szabadulni. Ezeken túl a grönlandi és vínlandi beszámoló is jóval részletesebb lehetett.²⁰

Az *Izlandiak könyvé*n kívül még két fennmaradt írással hozták összefüggésbe Arit: egy 1143-as jegyzékkel, amely az izlandi felsőklérust veszi számba, valamint a Snorri Þorgímsson életét tömören leíró *Ævi Snorra goðával*.²¹ E műveken túl a honfoglalók történeteit elbeszélő, több nemzedéken át íródott *Landnámabók* (*Honfoglalás könyve*) első, mára elveszett változatát is többen neki tulajdonítják, bár meg kell hagynunk, a fent említett esetek egyikében sem állítható teljes bizonyossággal Ari szerzősége.²²

AZ ÍSLENDINGABÓK

Az *Íslendingabók* címe már önmagában figyelemreméltó. Nemcsak a – bizonyos mértékig – önálló nemzettudatra utaló „izlandiak” szó egyik első előfordulása ez az óészaki nyelvben, de a mai értelemben vett „könyvé” is. Ezt megelőzően a *bók* mindössze három-négy alkalommal került elő a szkaldikus költeményekben, ahol értékes, figurális ábrázolásokkal díszített szöveget jelentésében állt.²³ Azáltal, hogy Ari a *bók* nevet adta művének, tovább nyomatékosította a korban még kizárólag előszóban előadott sagák és a saját írott története közti különbséget. A cím másik felével kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy már a legkorábbi izlandi művekben olyan kifejezések tűnnek fel, mint „a mi országunk” (*vár land*), „a mi nyelvünk” (*vár tunga*), „a mi törvényük” (*vár lög*), vagy „nekünk, izlandiaknak” (*oss íslendingum*). Nagyjából ugyanekkor a külhoni szerzőknél is önálló nyelvet beszélő külön népként jelentek meg az izlandiak, aminek egyik első előfordulása

²⁰ TURVILLE-PETRE: i. m. 90–102.

²¹ A jegyzék a *Diplomatarium Islandicum* első kötetében található: JÓN SIGURÐSSON – JÓN ÞORKESSON (szerk.): *Diplomatarium Islandicum (DI) I*, Kaupmannahöfn: S. L. Møller, 1857, 180–194. Az *Ævi Snorra goðát* az *Eyrbyggja saga* egyik kézírata őrizte meg, és a mai kiadásokban is e történet függelékét képi. EINAR ÓL. SVEINSSON – MATTHÍAS ÞÓRÐARSON (szerk.): *Eyrbyggja saga*, Íslenzk fornrit IV, Reykjavík, Hið íslenzka fornritfélag, 1935, 185–186.

²² A *Hauksbók* szerint a tudós pap, Ari Þorgilsson és Kolskeggr Ásbjarnarson írt először a honfoglalásról. *ÍF* 12, 395. Meglehet, hogy az *Íslendingabók* előszavában említett kihagyott nemzedékrend volt a *Landnámabók* első változata.

²³ CLEASBY, Richard – GUDBRAND VIGFUSSON: *An Icelandic-English Dictionary*, Oxford, Clarendon Press, 1875, 73.

Cantebury Ælnod 1120 körül írott *Vita et Passio Sancti Canuti* (Szent Knut élete és vértanúsága) című művében található.²⁴

A népuralom (930–1262) idejéről származó törvényeket fenntartó *Grágás* (Szürkelúð) című összeállítás mindvégig következetesen különbséget tesz az izlandiak és a külföldiek (*útlendir menn*) közt. A külföldieknek két nagy csoportja volt: a „dán nyelvet” (*dönsk tunga*) beszélőké – amelybe a norvégok, dánok és svédok tartoztak –, és az idegeneké. Aki az akkoriban még nagyjából egységes skandináv nyelvet beszélt, közvetlenül jogosult volt az izlandi közéleti tisztségek betöltésére, míg másoknak ehhez legalább három évet előtte Izlandon kellett élnie.²⁵ Történelmi és politikai okokból kifolyólag a norvégok és izlandiak még inkább együvé tartoztak. A férfi honfoglalók többsége Norvégiából származott,²⁶ a norvégok mentesültek az izlandi révvám fizetése alól, s a két nép kölcsönös jogokat és előnyöket élvezett a másik fél hazájában, melyeket 1030 körül egyezményesítettek.²⁷ Végeredményben az izlandiakat két „geopolitikai” eltérés különböztette meg a norvégoktól: az országaik közti jelentős földrajzi távolság és a norvég koronához fűződő viszonyuk. Az izlandiság tehát a vonatkozó törvények és szokások mellett a közösen birtokolt földterületben állt, jóllehet önálló kulturális identitás hiányában sosem válhatott volna valóban független nemzet a sziget lakóiból. Ez utóbbi kialakítását a törvények leírása, az *Első nyelvtani értekezés és az Íslendingabók* indította el.²⁸

Az *Izlandiak könyve* a honfoglalás megindulása előtti időktől 1118-ig foglalja össze az ország történelmét, tíz kronologikusan haladó, velős fejezetben. A hagyományos időszámításon túl Ari négy eseményt tekint vonatkozási alapnak az időpontok meghatározásakor: Vértanú Szent Eadmund kelet-angliai király 870-es halálát, Óláfr Tryggvason norvég király elesét (999/1000), a kereszténység izlandi felvételét ugyanabban az évben és az 1120-as új holdciklus kezdetét. Az események leírását a törvénytmondók sora és azok hivatali idejének meghatározása tarkítja,²⁹

²⁴ OLRIK, Hans: *Danske Helgeners Levned* I-II, København, Rosenkilde & Bagger, 1968, 30.

²⁵ Vilhjálmur FINSÉN (szerk.): *Grágás* I-IV (GRÁGÁS), Odense, Odense University Press, 1974 (az 1852-es kiadás reprintje), I:38.

²⁶ A DNS-vizsgálatok alapján a férfi honfoglalók 66%-a skandináv (elsősorban norvég), míg a nők 60%-a kelta felmenőkkel bírt. Agnar HELGASON, et al.: „mtDNA and the Islands of the North Atlantic: Estimating the Proportions of Norse and Gaelic Ancestry”. *The American Journal of Human Genetics*, LXVIII, 2001. 723–737.; Agnar, et al.: „Origin of the Icelanders: Deciphering Signals of Recent Population History”. *The American Journal of Human Genetics*, LXVI, 2000. 999–1016.

²⁷ GRÁGÁS I:172–174; II:197–198.

²⁸ HASTRUP, Kirsten: „Defining a Society: The Icelandic Free State Between Two Worlds”. *Scandinavian Studies*, LVI, 1984/3, 236–239.

²⁹ A püspökségek előtti egyetlen fizetett tisztséget a törvénytmondó (*lögsögumaðr*) töltötte be, aki hároméves ciklusa alatt minden évben kikiáltotta törvények egyharmadát az országgyűlésen, a Törvénykövön (*Lögberg*) állva. Ezenkívül a törvénytmondó feladata volt kihirdetni az eljárás menetét, bejelenteni a hivatalos ügyeket és jogi tanáccsal szolgálni minden hozzáforduló

ami egyfelől megtöri a történet menetét, másfelől viszont összhangba hozza a helybéli időszámítást a kontinensével. A mű világosan két részre tagolódik: a 6. fejezettel bezárólag a pogányság kora, attól kezdve a kereszténnyé lett ország valamivel több mint egy évszázada kerül tárgyalásra, középre helyezve az új hit felvételét. Katolikus pap lévén, Ari számára nyilvánvalóan ez utóbbi jelentette Izland rövid történelmének legkitüntetettebb pillanatát, a két korszakot azonban nemhogy nem kezelte függetlenül egymástól, de szétválaszthatatlan egységként fogta fel.

A következőkben végigvesszünk néhányat a mű és kora társadalmának megértését segítő részletek közül. A honfoglalás kezdetét leíró első fejezet vadregényes, paradicsomi képet fest az óceán közepén fekvő szigetről, melyet „*erdőségek borítottak a hegyektől egészen a tengerpartig.*” Az ország felfedezőiről semmit se hallunk ugyan, de kitüntetett figyelmet kap Izland és Reykjavík első állandó lakosa, Ingólfr Arnarson, akinek utazásairól részletes beszámoló olvasható a *Landnámabók* elején.³⁰ Ez a nyugatnorrvég törzsfő 865 környékén hajózott ki először, nevelt testvérével együtt, Izlandra, ahol korábban a svéd Garðarr Svavarsson és a sziget nevét adó norvég Flóki Vilgerðarson is megfordult. Néhány évvel első útjuk után, Ingólfrékat száműzték egy gyilkosság miatt Norvégiából, így családjukkal és szolgálkikkal együtt végleg Izlandra költöznek. E második útjuk – a nagyjából hatvan évig tartó – izlandi honfoglalás kezdetét jelentette.

Ezt követően igen fontos részletet tudunk meg Aritól: a sziget nem volt teljesen lakatlan az első északiak megjelenésekor. „*Keresztények éltek itt abban az időben, akiket a nordmannok papaknak neveztek. [...] Ír könyveket, csengettyűket és botokat hagytak maguk után; ezekből tudni lehet, hogy írek voltak.*” A 8. századi Írországból a hagyományos kolostori élet hanyatlásnak indult; a földi javak felértékelődtek, a vallásos életet elhanyagolták. Mindennek következtében a remeték egy új csoportja tűnt fel, akiket *Céli Dé*nek, óészaki nyelven *kúldearnak*, azaz Isten szolgálóinak neveztek. Az aszkézis nagyobb jelentőséggel bírt számukra a tanulásnál, s nyugalmaikat a távoli szigetek magányában keresték.³¹ Az *Íslendingabók*on túl a *Landnámabók*, valamint az ír származású Karoling szerzetes és földrajztudós, Dicuil 825 körül írott műve, a *Liber de mensura orbis terrae* (A földgolyó felméréséről) és a Tiszteletreméltó Beda is tud e remetékről.³² Dicuil szerint harminc évvel a könyvének megírása előtti nyáron telepedtek le először Thulén a remeték,

számára. Ari beszámolójában az egész társadalmat érintő beszédek mind a Törvénykövön hangzottak el, így az az alkotmányos népuralom szimbolikus középpontja volt.

³⁰ *ÍF* I, 40–45.

³¹ Jónas GÍSLASON: „Acceptance of Christianity in Iceland in the Year 1000 (999)”. In Ahlbäck, Tore (szerk.): *Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names*. Åbo, Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 1990, 224.

³² HURST, David (szerk.): *Bedae venerabilis opera: Pars II: Opera Exegetica* 2, Turnhout, Brepolis, 1962, 317.

akiknek elmondása szerint olyan világosak voltak az ottani éjszakák, hogy éjfélkor úgy dolgozhattak (vagy olyan könnyen vehették ki a tetveket az ingükből), mintha fényes nappal lett volna. Továbbá, a szigettől északra, egy napi hajóútra fagyos volt a tenger, így a leírásban szereplő Thule szigetén a szerző biztosan Izlandot értette.³³ Régészeti leletek eddig nem támasztották alá az írott források beszámolóit; az ír csengettyűkre emlékeztető – bár skandináv kovácmesterek kezéből kikerülő –, kisméretű bronzharangok azonban két izlandi sírból is előkerültek.³⁴ Egy helyneveken alapuló feltételezés szerint az első északiak akár hosszabb ideig is együtt élhettek a *papakkal*, akiknek működése így inkább térítő jellegű, mintsem szerzetesi lehetett.³⁵ Mások valószínűtlennek tartják, hogy a remeték maguktól hagyták volna hátra értékes tárgyaikat. Gyanújuk szerint kirabolhatták, megölhették vagy rabul ejthették őket.³⁶

A második fejezet a később égtájak szerint felosztott országnegyedek honfoglalói közül emel ki egyet-egyét, valamint beszámol az első hazai törvények felállításáról. A kiemelt honfoglalók gyakori szereplői a sagáknak, így számos szóban őrzött történet keringhetett róluk a korban, az *Íslendingabók*ba azonban minden bizonnyal más okból kerültek. Ari hármójukat saját felmenői közé sorolta; az első két püspök családját Ketilbjörn Ketillssonig vezette vissza; míg Þorlákr, a harmadik skálaholti püspököt, Auðr Ívarsdóttirig; a hóлари Jón püspököt Hrollaugr Rognvaldssonig, az őt követő Ketill püspököt pedig Helgi Eyvindarsonig. Az ország négy részéről származó honfoglaló és az első négy honi püspök közti kapcsolat így mintegy előrevetíti azt kivételes vallástörténeti eseményt, amelynek során Izland közös akarattal vette törvénybe és szilárdította meg a kereszténységet – legalábbis a történetírói hagyomány szerint.

A honfoglalást egyértelműen úgy mutatja be Ari, mint ami Norvégiából indult ki, s mindössze a honfoglalók norvég kötődéseit hangsúlyozza. A nevek és DNS-vizsgálatok alapján ugyan valóban a norvégok voltak többségben, számos honfoglaló azonban más skandináv országokból, Írországból és a kisebb atlanti szigetekről származott, ahol már a 8. század vége óta keveredett egymással a helyi kelta és a nordmann lakosság. Néhány önálló kelta telepés is akadt ugyan a honfoglalók

³³ „...sed quicquid homo operari voluerit, vel pediculos de camisia abstrahere, tanquam in praesentia solis potest: [...] sed, navigatione unius diei ex illa ad boream, congelatum mare invenerunt.” Walckenaer, Charles Athanase (szerk.): *DICUI Hibernicus: Liber de Mensura Orbis Terrae. Ex duobus codd. mss. bibliothecae imperialis*, Paris, Didot, 1807, 29–30.

³⁴ Kristján ELDJÁRN: *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi*. Aureyri, Norðri, 1956, 330–332.

³⁵ MORRIS, Christopher D. 2004. „From Birsay to Brattahlíð: Recent Perspectives on Norse Christianity in Orkney, Shetland and the North Atlantic Region”. In ADAMS, Jonathan – HOLMAN, Katherine (szerk.): *Scandinavia and Europe 800–1350: Contact, Conflict and Coexistence*, Turnhout, Brepolis, 2004, 181–184.

³⁶ Hermann PÁLSSON: *Keltar á Íslandi*. Reykjavík, Háskólaútgáfan, 1997, 37.; GRØNLIE: i. m. 18.

sorában, a tisztán kelta felmenőkkel bíró emberek többsége azonban nő volt vagy rabszolgaként került a szigetre.

A harmadik fejezet az Alplingi megalapításának történetét meséli el. Ez az intézmény a népuralom sarokköve volt, melyet más skandináv országok térségi gyűléseinek mintájára alakítottak ki, bár azoktól két dologban eltért: országos fennhatósággal bírt, és a végrehajtói hatalmat teljesen nélkülözte.³⁷ A két hétig tartó országgyűlés 999 után a nyár tizedik hetében (vagyis egy június 18. és 24. közti csütörtökön) vette kezdetét. E gyűléseken kötelező volt megjelennie minden *goðin*nak, akik eredetileg papi-politikai funkciókat ellátó pogány vezetők, majd a kereszténység felvételével igen gyakran keresztény papok voltak. A *goðik*kat nem választották, a cím leginkább öröklődött, azonban megosztható, áruba bocsátható, sőt ideiglenesen kölcsönadható is volt. A *goðik* hatalma a rögzített földrajzi határok nélküli *goðordok*ra terjedt ki, melyek a követők számától és erejétől függően igen eltérően alakultak. A fegyverviselési joggal bíró szabad parasztok, a *bóndik* (plur. *bændr*) ugyanis elméletileg maguk dönthettek arról, hogy mely *goði*hoz kívántak tartozni, s ezáltal annak gyűlésbelijévé (*þingmaðr*) válni. A gyűlésbelieknek kötelességük volt elkísérni *goðijukat* a helyi tavaszi gyűlésre (*várþing*), az országgyűlésen pedig az összes követő kilenced részének kellett megjelennie, akiknek útiköltségeit a gyűlésre nem menő férfiak állták. Ezenkívül a *goðik* hatáskörébe tartozott még a jogi ügyek lefolyásának tisztaságát biztosító bírók kinevezése is.³⁸ Peres ügyekben két úton jutottak döntésre az izlandiak: vagy valamely bíróság ítélte jogosnak az adott jogsérelmet egy hosszú és nehézkes folyamat végén, vagy pedig döntőbíró választottak, aki egymaga próbált egyezséget köttetni a két fél között. Az enyhébb kihágásokat jóvátétel-fizetési kötelezettséggel büntették, a legtöbb esetben azonban teljes (*skóggangr*) vagy részleges (*fjörbaugr*) száműzetéshez folyamodtak.³⁹ Végrehajtói hatalom hiányában a sértett félre, valamint annak egész családjára és támogatóira hárult az ítéletek be- és végrehajtása.

A negyedik fejezet a naptári év pontos meghatározását, az ötödik az országnegyedek és helyi gyűlések felállítását veszi számba, így az első öt fejezetben az izlandi társadalom kialakulását követhetjük végig az első honfoglalók partraszállásától a népuralom legfontosabb intézményeinek megalapításáig. A hatodik fejezet Grönland és az észak-amerikai Vínland felfedezéséről számol be, amelyre fél évezreddel Kolumbusz Kristóf első útja előtt került sor. Egyes vélemények szerint ez a mindössze egy bekezdésnyi szakasz kilóg a többi fejezet

³⁷ Az Alplingi Európa első országgyűlése volt, a leghosszabb megszakítatlan működésű parlament azonban a szintén nordmannok által alapított man-szigeteki Tynwald.

³⁸ Egy bírónak szabad, házzal bíró, felelősségteljes és legalább tizenkét esztendő férfiembernek kellett lennie. GRÁGÁS I:38–39.

³⁹ DENNIS, Andrew – FOOTE, Peter – PERKINS, Richard (szerk.): *Grágás. Laws of Early Iceland: Grágás I*, Winnipeg, University of Manitoba Press, 1980, 7–8.

közül, mivel közvetlenül nem Izland történelmét tárgyalja.⁴⁰ Véleményünk szerint ez a meglátás túl szigorú. Egyrészt Izlandon letelepedett vagy született emberek tetteiről van szó, másrészt a felfedezések kitüntetett fontossággal bírtak az ország számára, hiszen az óészaki világ periferiája általuk nyugatabbra tolódott, s így Izland is központibb szerepet tölthetett be.

Az eddigieknél sokkalta összefüggőbb és részletesebb képet mutat a fennmaradó négy fejezet, melyek a 996 utáni történéseket foglalják össze, és a mű 3/5-ét teszik ki. Ennek oka minden valószínűség szerint a bennük foglalt események szinte kortárs mivoltában kereshető, hiszen Ari forrásainak egynémelyike már maga is szemtanúja volt azoknak. Korábban említettük, hogy az *Íslendingabók* központi fejezete a kereszténység felvételét (*kristnitaka*) beszéli el. Ari beszámolója az óészaki irodalom egyik legismertebb története, s a későbbi szerzők újrameséléseinek alapja. Ez a fejezet a mű leghosszabb és legjobban kidolgozott része, amelyben a leírás stílusa érezhetően megváltozik. Nemcsak, hogy dramatizáltabb, szövevényesebb a cselekményvezetése, de még direkt beszédet és egy szkaldikus strófát is találunk benne. Voltaképp egy proto-sagával van dolgunk. Érdekes megfigyelni, hogy míg a fejezetet nyitó kijelentés szerint Óláfr Tryggvason hozta el a kereszténységet Izlandra, addig a végére semmi kétségünk sincs afelől, hogy mindez valójában a nyitott gondolkodású izlandiak akaratából vált lehetővé. A középkorban kialakult történetírói hagyomány értelmében a *kristnitaka* kivételessége épp Izland társadalmi felépítésében állt, mely lehetővé tette a közmegegyezéses uralmat és a viszályok döntőbíráskodás útján való megoldását.⁴¹ Ari számára a kereszténység felvétele nem annyira az üdvösségről, mint inkább a politikai egység megőrzéséről szólt. A hit kérdéseinél jóval inkább foglalkoztatták a jogi és intézményi vonatkozások, és beszámolója alapján úgy tűnik, hogy a kereszténységet nem hitbéli meggyőződésből, hanem a nagyon is valós veszélyt jelentő polgárháború fenyegetésének következtében vették fel. Leírása elsősorban a hatékony válságkezelést illusztrálja, melyben a békekészség megőrzésére való törekvés és a bölcsesség győz a viszály és széthúzás ereje felett.

A szakirodalomban két fő vélekedést olvashatunk arról, hogy miért, és miért így vették fel a kereszténységet az izlandiak. Az első szerint már jóval korábban keresztények lehettek, így a törvénybevétel nem volt több pusztán formalitásnál. Ennek minden írott forrás és a régészeti leletek is ellentmondanak. A második vélemény dörzsölt politikusoknak tekinti az izlandiakat, akik tisztában voltak az Európában végbemenő változásokkal, így a kellemetlenségek elkerülése végett maguk is áttértek az új hitre, ami azonban nem jelentett különösebb változást a mindennapokban. Ennek megint csak ellentmondanak a sírleletek, mivel 1000

⁴⁰ TURVILLE-PETRE: i. m. 91.

⁴¹ JOCHENS, Jenny: „Late and Peaceful: Iceland’s Conversion Through Arbitration in 1000”. In *Speculum* LXXIV, 1999/3, 652.

után a pogány temetkezés nyom nélkül eltűnt az országból.⁴² Ugyanakkor mindkét véleményben van némi igazság. A keresztények támogatói jóval többen lehettek a gyűlés idején, mint azt forrásaink sejtetik, a politikai-diplomáciai megfontolások jelentős részt játszhattak a döntésben, és a pusztai törvénybevitel sem jelentett többet pusztán névleges kereszténységnél. A 999/1000-ben tartott országgyűlés azonban az egész társadalmat átalakító, hosszú időt felölelő krisztianizációnak mégis kulcsfontosságú pillanata volt.

A fennmaradó három fejezet az egyházszervezet alapköveit letevő első püspökök működését mutatja be. A nyolcadik fejezet, „*A külhoni püspökökről*” cím ellenére, az idegen püspökök nevein és az Izlandon töltött éveik számán túl mindössze annyit közöl, hogy három „*ermkirmenn*”, azaz örmény is volt köztük, akik feltehetőleg keleti ortodox hitet hirdettek. A latinul nem beszélő papokkal való érintkezést a Grágás külön cikkelyben szabályozza,⁴³ a hóleri püspökség krónikája, a *Hungrvaka* (Étvágygerjesztő) pedig azt írja, az örmények „*gyarlóbb kereszténységet tanítottak a többiekénél, ezért tetszésre leltek a rossz emberek között.*”⁴⁴ Az utolsó fejezetek az első két honi püspök életét, az első izlandi iskolák és püspöki székek megalapítását, valamint a békés aranykorként ábrázolt 11. század legfontosabb eseményeit beszél el. E békés időszak csúcspontján az 1097-es év állt: ekkor került bevezetésre az egyházi tized, méghozzá elsőként az északi országok sorában. Korábban, az 1080-as években tettek ugyan egy kísérletet a tized bevezetésére Dániában, ez azonban nemhogy nem járt sikerrel, de a Szent Knútr (ur. 1018–1035) elleni felkelés egyik fő kiváltó oka volt. Izlandon a kereszténység törvénybevitelét követően hamar megjelentek a kisméretű és könnyen felépíthető magántemplomok, amelyeknek tulajdonosai leginkább törzsfők vagy módos gazdák voltak. Az újonnan bevezetett tized, amely a szokásostól eltérően nem a teljes jövedelem tizedrészét, hanem a gazda tulajdonának 1%-át tette ki, felerészben őket illette meg.⁴⁵

Végül még a mű végén szereplő népszámlálási adatot érdemes kiemelni, amely csupán az önálló háztartással bíró családfőket vette jegyzékbe. Eszerint a 11. század végén kereken hétszer száz *bóndi* élt keleten, tízszor száz délen, kilencszer száz nyugaton és tizenkétszer száz északon, vagyis összesen 3800-an fizettek tizedet. Ez az összeg azonban bizonytalan, mivel Ari egyaránt használta a latin és az északi duodecimális százast, így a *bóndik* száma akár 4560 is lehetett. Az 1311-ben tartott népszámláláskor 3812-en voltak az izlandi családfők, a 18. században pedig nagyjából 4000-en. A teljes népesség tekintetében ez nagyjából 40–60 ezer

⁴² Orri VÉSTEINSSON: *The Christianization of Iceland. Priests, Power and Social Change 1000–1300*, Oxford, Oxford University Press, 2000, 45.

⁴³ GRÁGÁS I:21–22.

⁴⁴ ÁSDÍS EGILSDÓTTIR (szerk.): *Biskupa sögur II*, Íslenzk fornrit XVI, Reykjavík, Hið íslenzka fornritafélag, 2003, 8–9. Továbbiakért lásd a fordítás 59. lábjegyzetét.

⁴⁵ VÉSTEINSSON: i. m. 67–80.

főt jelentett, amely a korabeli földművelő–állattartó életforma mellett, úgy tűnik, a föld teherbíró-képességének optimuma volt.⁴⁶

A Tanult Arival hivatkozások és történelmi hitelességre való törekvés tekintében talán csak a Tiszteletreméltó Beda lehetne összemérhető. Az *Íslendingabók* kútfői körültként kerültek kiválasztásra, és nemcsak nevesítve, de minősítve is szerepelnek a műben. A „bölcst” (*spakr, margspakr*), „jó emlékezetű” (*minnigr*) „megbízhatóan tájékozott” (*óljúgrfróðr*) vagy „igazmondó” (*ólyginn*) jelzők gyakori társai a megnevezett előkelő tanúknak. Többen úgy vélik, hogy ezzel Ari az európai szerzők példáját követte, akiknek forrásai gyakorta *doctusok* és *sapiensek*.⁴⁷ Ellenben meglehetősen vita tárgyát képezi a kutatók körében, hogy voltaképp melyek is voltak ezek a mintaként szolgáló külföldi szerzők. A mű előszóra és címeikkel ellátott fejezetekre osztott felépítése latin történelmi munkák hatását sejteti, ezek közül viszont Ari mindössze egyet említ, „Szent Eadmund sagáját,” amelynek azonosítása kétséges.⁴⁸ Egyes feltételezések szerint Beda *Historia ecclesiastica gentis Anglorumát* (*Az angol nép egyháztörténete*) használta az események időbeli elhelyezéséhez, mások ezt kizártnak tartják.⁴⁹ Megint mások a Tanult Sæmundr norvég királyokról szóló munkáját és Brémai Ádám krónikáját említik lehetséges forrásként,⁵⁰ de még a Biblia is felmerült előkép gyanánt.⁵¹ A sokszor meggyőző érvelések ellenére egyik írott mű felhasználása sem bizonyítható egyértelműen.

Kétségtelen, hogy az izlandi történetírás atyja egyoldalúan mutatta be Izland történelmét. Leginkább saját felmenőit vette számba, és bár feltehetőleg róluk hallott a legtöbbet, a későbbi művek alapján szembetűnő, hogy a délnyugat-izlandi hagyomány mennyivel nagyobb hangsúlyt kapott nála az ország többi részénél, különösen ami a térítéseket és a kereszténység felvételét illeti.⁵² Az *Íslendingabók* ugyanakkor egyszerre rendkívül tárgyilagos és személyes írás: Ari a saját életét is elhelyezte az események hálójában, magával kezdte és magával fejezte be művét, miközben mindvégig megmaradt elfogulatlan(nak tűnő) és józan tudósítónak. Beszámolója kétségkívül megbízható hagyományon alapul, ez azonban egy gondosan megformált hagyomány volt az izlandi szervezett egyház egyik bölcsőjéből, Haukadalsból.⁵³ A mű megírásához Ari az ország két püspökének indíttatására

⁴⁶ Uo. 11.

⁴⁷ GRØNLIE: i. m. xix.

⁴⁸ : Ehhez lásd a fordítás 14. lábjegyzetét!

⁴⁹ Björn SIGFUSSON: „Íslendingabók”. In: John Danstrup (szerk.): *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid*, København: Rosenkilde & Bagger, 1956–1971, VII:493–495.

⁵⁰ MUNDAL, Else: „Íslendingabók vurdert som bispestolskrønike”. In *Alvísmál*, III, 1994, 63–72.

⁵¹ HERMANN, Pernille: „Íslendingabók and History”. In Uő. – Jens P. Schjødt – Rasmus T. Kristensen (szerk.): *Reflections on Old Norse Myths*, Turnhout, Brepols, 2007, 28.

⁵² A *Kristni saga* például jóval többet árul el az első térítőpárosról és az északi eseményekről.

⁵³ VÉSTEINSSON: i. m. 17–18.

fogott hozzá, akik mindketten átolvasták a művet, és a benne foglaltakat „*tetszésük szerint megtartották vagy kiegészítették*”. Ezenkívül az országot irányító egyházi és világi családokból kikerülő, forrásként szolgáló emberek többségét vérokonság, házasság és barátság fűzte össze – ami persze nem túl meglepő egy olyan kis közösség életében, mint amilyen a korabeli Izland volt.

A kritikusok több „hibát” felróhatnak a műnek: az ír remeték túlságosan hirtelen tűnnek szem elől, a keresztény kelta honfoglalókról semmit se hallunk, a politikai szándékok nélkül érkező – és feltehetőleg keleti ortodox tanokat hirdető – első térítő, Fridrekr püspök épp csak említésre kerül, míg az őt kísérő izlandi társa, Világlátott Porvaldr még ennyi figyelmet sem kap. Az örményekkel szemben, „*akik püspököknek mondták magukat,*” meglehetősen bizalmatlan Ari, az összes idegen püspök tevékenységét pedig homályban hagyja, sőt, azt a benyomást igyekszik kelteni róluk, hogy jóval az első honi püspök előtt fordultak meg a szigeten.⁵⁴ Mindez azt sejteti, hogy az egyházszervezetet kialakító és megszilárdító római irányzat, amelynek Ari is tagja volt, a valósnál kedvezőbb képet igyekezett festeni önmagáról. A kereszténységet úgy próbálták meg beállítani, mint amely Rómából kiindulva, pápai indíttatásra érkezett a szigetre, a többi, egykor nagyon is jelenlévő keresztény irányzatra pedig igyekeztek a lehető legkevesebb szót fecsérelni.

Ari – különösen az első fejezetekben – igen szűkre vette közlendőjét. Az Alþingi megalapításáról szolt ugyan néhány szót, de a tárgy tekintetében érdektelennek tűnő részletekbe bonyolódott, Izland felfedezőiről semmit se tudunk meg, a honfoglalók pedig csak válogatva kerültek bemutatásra. Ezt magyarázhatja egyfelől, hogy Ari, tisztességes és körültekintő történész lévén, csupán megbízható információkkal kívánt szolgálni, de meglehet, hogy mindössze az országot irányító családok és a közülük kikerülő egyházi elöljárók történetei foglalkoztatták. A műből továbbá Ari norvég királyokhoz fűződő rokonszenve is kiviláglik, amely akár tudattalanul is, de mindenképp befolyásolta az eseményekről alkotott képét. Turville-Petre szerint: „*Bármilyen értékes is legyen, a Libellus nem magyarázza meg azt a népszerűséget, amelyet Ari élvezett a késő középkori tudósok és a sagák szerzőinek körében.*”⁵⁵ Ez jó érv lehet arra nézve, hogy a Tanult Ari több és fontosabb munkát is maga mögött hagyott, a mű ma ismert változata azonban önmagában is kivételesen fontos nyelv- és kultúrtörténeti emlék, amely történelemkönyvként is igen időtállóan bizonyult, hiszen az általa megállapított események időrendjétől a történészek lényegében mindmáig nem tértek el. A kritika élet mindazonáltal maga A kritika élet mindazonáltal maga Ari tompítja a leginkább, aki a mű prologusában azt tanácsolja, hogy minden esetben a lehető legbiztosabb tudást kövessük

⁵⁴ A *Hungrvakából* világosan kitetszik, hogy legalább néhányan kortársai voltak egymásnak. *ÍF XVI*, 11–13.

⁵⁵ TURVILLE-PETRE: i. m. 92.

Fennáll a kérdés, hogy tulajdonképpen milyen műfajba is tartozik az *Íslendingabók*. Ari egyértelműen objektív történeti munkaként gondolt rá, ezzel azonban, mint láttuk, vannak problémák. Nézőpontunktól függően vehetjük nemzettörténetnek, egyháztörténetnek, családtörténetnek, de egy történeti köntösbe bújtatott mítosznak is. Ez utóbbival kapcsolatban különösen John Lindow tanulmányát érdemes kiemelni, amely megfelelteti az *Íslendingabók* cselekményvezetését az *Eddák* kozmogóniájának.⁵⁶ Az *izlandiak könyvében* a legnagyobb hangsúlyt a kereszténység rövid története kapja, Ari azonban az izlandi egyházszervezetet elsősorban nem az egyetemes anyaszentegyház helyi kirendeltségének tekintette. Például annak ellenére sem beszél a hamburg-brémai érsekség északi tériútjairól, hogy Ísleifr püspököt Brémában szentelték fel, és az investitúra-harcról sem tudunk meg tőle semmit, noha Liemar hamburgi érsek († 1101) kiátkozása után Gizurr püspök Rómába utazott, hogy utasításokat kapjon a pápától. Ari számára az egyház, úgy tűnik, leginkább nemzetszervező szekuláris intézményként volt fontos, s ezt támasztja alá az is, hogy a püspököket elsősorban nem jámborságukért, hanem társadalmi szerepvállalásukért dicséri.⁵⁷

Máshonnan nézve, a mű magyarázattal szolgál arra, hogy miért épp az Ariéhoz hasonló előkelő családok tagjai kerültek az ország vezető tisztségeibe. A családtörténeti vonatkozásokat erősítik továbbá a gyakori genealógiák is, amelyek ugyan jók lehetnek arra, hogy növeljék a patrónusok és a szerző dicsőségét, a törzsi alapon szerveződő társadalmakban azonban – ma már elképzelhetetlenül – fontosabb volt tisztában lennie mindenkinek a maga felmenőivel. Az *Íslendingabók*, közvetett módon, talán azért mutatta be a népuralom „eredetileg fennálló” berendezkedését és a békés együttműködésben rejlő lehetőségeket, hogy az ahhoz való visszatérést elősegítse. A Tanult Ari korában ugyanis a hatalom néhány egymással véres viszályokat folytató törzsfői család kezében összpontosult, akiknek küzdelme idővel teljes országnegyedekre, majd a sziget egészére is kiterjedt. E korról, amely az izlandi népemlékezet talán legfontosabb tárgyköre volt, a Jelenkori sagákban (például a *Sturlunga sagában*) sokat olvashatunk. A jószándékú törekvések ellenére a béketeremtés reménytelennek bizonyult egy erős központi hatalom hiányában, míg végül 1262–1264-ben az ország a norvég korona fennhatósága alá nem került, s ezzel majd 700 évre elvesztette függetlenségét.

Amint Siân Grønlie írja: „*Ari történetére talán legjobb új irodalmi műfajként tekinteni, melyet azért hoztak létre, hogy kielégítse a kora középkori Európában egyedülállóan sajátos politikai rendszerrel bíró új nép igényeit.*”⁵⁸ A mű így az etnikailag és kulturálisan igen sokszínű izlandiak közös identitásának kialakítására

⁵⁶ LINDOW, John: „Íslendingabók and Myth”. In *Scandinavian Studies*, LXIX, 1997/4, 454–464.

⁵⁷ GRØNLIE: i. m. xxii–xxiii.

⁵⁸ Uo. xxviii.

tett törekvés jegyében születhetett, amely identitás egy keresztény világon belüli független országot és népet takart. Ennek valóra váltásához közös nemzetmítoszra és nyelvre volt szükség, melyeket Ari vallásos ideológiától és retorikától mentes beszámolója sikerrel ki is alakított.

MEGJEGYZÉS A FORDÍTÁSRÓL, HELYESÍRÁSRÓL ÉS KIEJTÉSRŐL

Az *Íslendingabók* ma ismert változatának legnagyobb része két, 17. század közepi másolatban maradt fenn (az Árni Magnússon Intézet rövidítésével: AM 113 fol. a és b), melyeket egy mostanra elveszett, 1200 körüli kéziratról készített Jón Erlendsson (†1672) Villingaholtban, a skálholti püspök utasítására.⁵⁹ A filológiai kutatások alapján a másolat hűen követte forrását, amit az eredeti szövegből vett korai idézetek is alátámasztanak.⁶⁰ Mindkét kézirat a *Schedæ Ara prests fröda* fejléccet viseli, ami jelentheti azt, hogy néhány különálló lapon maradt fenn a forrásként szolgáló mű, de azt is, hogy csupán jegyzeteknek gondolták őket. A *schedula* név ugyanakkor egész könyveket is takarhatott; a norvég bencés szerzetes, Theodoricus Monachus például e néven illette a maga történeti feljegyzéseit.⁶¹ Az *Íslendingabók* negyedik fejezete az 1200 körüli GKS 1812 4to-ból, az ötödik fejezet a *Hænsa-Þóris saga* egyik kéziratából származik.⁶² A mű nyelvezete egyszerű, veretes, összeszedett és tiszta. A stílus néhol ugyan botladozik, ami különösen az összetett alárendelő mellékmondatok esetében szembetűnő (ezeket igyekeztünk megőrizni, és megértésüket írásjelekkel könnyíteni), máshol azonban tündököl.

A lábjegyzetek összeállításakor nagymértékben támaszkodtunk Siân Grønlie 2006-os kiadására, de csak a szélesebb érdeklődésre számottevő vagy a megértést segítő információk közlésére szorítkoztunk. A további tájékozódásért elsősorban a fenn említett kiváló munkát, elmélyültebb filológia ismeretekért pedig a Jakob Benediktsson által szerkesztett Íslenzk fornrit összkiadás első kötetét ajánljuk (az izlandiul tudók számára). Az utóbbi mű szolgált fordításunk forrásszövegéül. A szabályos óészaki írásjeleket és a nevek szokásos alanyesetragját megőriztük.

⁵⁹ Az AM 113 fol. b végén Jón Erlendsson azt írja, 1651-ben készítette a másolatot, a Dominicam Jubilate utáni hétfőn, vagyis április 21-én.

⁶⁰ Jón Hnefill AÐALSTEINSSON: *Under the Cloak: A Pagan Ritual Turning Point in the Conversion of Iceland*. Reykjavík, University of Iceland Press, 1999, 55–57; Björn SIGFÚSSON: *Um Íslendingabók*, Reykjavík, Szerzői kiadás, 1944.

⁶¹ Theodoricus Monachus: *Historia de Antiquitate Regum Norwagiensium. An Account of the Ancient History of the Norwegian Kings*, Ford. és Szerk. David McDougall – Ian McDougall, London: Viking Society for Northern Research, 1998, 2; 54.

⁶² Grønlie: i. m. xiv.

Szögletes zárójelbe [] vagy értelmezést segítő betoldások, vagy az eredetiben szereplő szavak kerültek, melyeknek ragozott alakjait megtartottuk. A „beszélő helyneveket” megközelítő magyar megfelelők normál zárójelben () állnak, és a ragadványneveket is igyekeztünk magyarosítani. A könnyebb érthetőség végett, az Ari által használt dátumokat és értékeket számokban adtuk meg, az északi duodecimális számítást pedig átalakítottuk, így nem „tizenkétszer száz” vagy „a negyedik század negyedik napja,” hanem 1440 és 364 áll a szövegben. A műben elvértve található latin szavakat megőriztük.

A „þ”(þorn) a rúnaábécéből került át a ma is használt izlandi betűkészletbe, amelyet *þursnak* (óriás) is neveztek, és eredetileg mágikus, szerelmi örületet hozó rúnának számított.⁶³ A „þ” zöngétlen, dentális réshang, kiejtése akár a *th*-é az angol *thing*ben. A „ð”(eð) egy zöngés, alveoláris vagy dentális réshang, mint a *th* az angol *that*ben. Az óészaki „q” és „ø” a 13. században egybeolvadt az „ö” magánhangzóban, kiejtése megfelel a magyar ö-nek. Az „æ” és „œ” közötti különbség szintén elveszett, s az előbbi maradt használatban, amelyet magyarul nagyjából az *áj* hangkapcsolattal lehet visszaadni. Az ékezetek hosszúságot jelölnek, akár a magyarban; az óészaki „á” kiejtése *au*-hoz hasonló. Az „y” és „ý” rövid és hosszú *i*-ként olvasandó.

⁶³ CLEASBY: i. m. 729.

FORRÁS
